

# Wstęp

Pokolenie Polaków, tworzące zręby polskich sił zbrojnych i walczące o wolną ojczyznę, cechował ogromny patriotyzm, zdolność do poświęceń i wiara w zwycięstwo. Z tego pokolenia wywodzą się wybitni żołnierze, których działalność wywarła wielki wpływ na losy narodu w niezwykle dramatycznej historii Polski XX wieku. Jednym z wybitnych dowódców Wojska Polskiego i Polskich Sił Zbrojnych był generał dywizji Bronisław Bolesław Duch. Wielu polskich generałów zostało przedstawionych w licznych publikacjach naukowych i popularnych, jednak biografia gen. Bronisława Ducha nie została do tej pory zbadana i opisana. Z tego powodu uzasadnione było podjęcie badań, w celu wypełnienia tej luki w historiografii, a więc dokonania opisu życia Generała na tle historii walk oręża polskiego w latach 1914–1945 oraz losów emigracji polskiej po II wojnie światowej. Celem niniejszej pracy jest więc przedstawienie biografii generała dywizji Bronisława Ducha jako dowódcy, organizatora, wychowawcy polskich żołnierzy i ukazanie roli, jaką odegrał w historii Wojska Polskiego. Istniejące biogramy, które pozwoliły autorowi stworzyć ramy opracowania, oparte są na życiorysach Bronisława Ducha znajdujących się w dokumentach personalnych Centralnego Archiwum Wojskowego (dalej CAW) w Warszawie-Rembertowie<sup>1</sup>. Z archiwum w Rembertowie wykorzystano również materiały dotyczące służby w latach 1914–1919 w II Brygadzie Legionów, w II Korpusie Polskim, jak również w oddziale polskim w Archangielsku. Akta 16. Dywizji Piechoty, 9. Dywizji Piechoty oraz 64. Grudziądzkiego pułku pozwoliły odtworzyć dzieje bohatera podczas wojny polsko-bolszewickiej w latach 1920–1921. W Centralnym Archiwum Wojskowym znajdują się

---

<sup>1</sup> P. Stawecki, *Oficerowie dyplomowani Wojska Polskiego w Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1997; T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski niepodległej*, Warszawa 1991; E. Tomkowiak, *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945*, tom IV (1939–1945), Koszalin 1995; Z. Mierzwiński, *Generałowie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1990; t. II, Warszawa 1995.

również akta Centralnej Szkoły Strzelniczej w Toruniu, Szkoły Podchorążych dla Podoficerów w Bydgoszczy, 60. pp w Ostrowie, 73. pp w Katowicach oraz Centrum Wyszkożenia Piechoty w Rembertowie. W dokumentach tych odnaleźć można przebieg służby i nauki Bronisława Ducha w latach pokoju do roku 1939. Kampanię wrześniową 1939 r. oraz walki we Francji 1940 r. i udział w nich płk. dypl., a następnie gen. Bronisława Ducha opisane są w opracowaniach: *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, tom I i II<sup>2</sup>. Udział generała Ducha w procesie formowania i walk 1. Dywizji Grenadierów (1. DG) przedstawiony został również w zbiorowej publikacji *Wykonać „4444”*, opracowanej przez komitet redakcyjny pod przewodnictwem generała Ducha i wydanej w Londynie w roku 1960<sup>3</sup>. Opracowanie to nie zostało oparte na oryginalnych źródłach, ponieważ żadne rozkazy bojowe, meldunki sytuacyjne, dzienniki działań, akta operacyjne nie zachowały się. Wszystkie tego rodzaju dokumenty na rozkaz generała Ducha zostały zakopane 21 czerwca 1940 r. w pobliżu ostatnich miejsc postoju poszczególnych dowództw. Poszukiwania tych dokumentów w roku 1945 nie dały pozytywnych rezultatów. Części z nich nie odnaleziono a te, które wydobyto, były zbutwiałe i nieczytelne. Z ocalałych i czytelnych dokumentów z tego okresu, przechowywanych w Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum generała Sikorskiego w Londynie (dalej IPMS), dowiedzieć się można o warunkach formowania się 1. DG i początkowym okresie walk do 16 czerwca 1940 r. Przebieg i rezultaty akcji rekrutacyjnej do Polskich Sił Zbrojnych w Kanadzie i USA, którą generał Duch przeprowadził na polecenie generała Sikorskiego, odtworzono na podstawie opracowania Józefa Smolińskiego<sup>4</sup> oraz znajdującego się w archiwum IPMS Sprawozdania z działalności Oddziałów Polskich w Kanadzie. Bardzo pomocna okazała się kwerenda artykułów w czasopiśmie polonijnych wydawanych na terenie USA, Kanady i Wielkiej Brytanii. Wykorzystane zostały również dokumenty i fotografie udostępnione autorowi przez syna Generała – pana Zbigniewa Ducha mieszkającego w Londynie. Już w roku 1945 ukazało się pierwsze opracowanie dotyczące walk o Monte Cassino napisane przez płk. Henryka Piątkowskiego<sup>5</sup>. Dzieje 2. Korpusu Polskiego generała Władysława Andersa zostały najdokładniej przedstawione dopiero w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku w dwóch

<sup>2</sup> *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej* (dalej cyt. PSZ), Londyn, tom I, *Kampania wrześniowa*, cz. 1, *Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną*, 1951; cz. 2, *Przebieg działań od 1 do 8 września*, 1954; cz. 3, *Przebieg działań od 9 do 14 września*, 1959; cz. 4, *Przebieg działań od 15 do 18 września*, 1986; tom II, *Kampanie na obczyźnie*, cz. 1, *wrzesień 1939–czerwiec 1941*, 1959; cz. 2, 1975.

<sup>3</sup> *Wykonać „4444”, Walki 1. Dywizji Grenadierów we Francji w 1940 roku*, red. B. Duch, Londyn 1960.

<sup>4</sup> J. Smoliński, *Polonia obu Ameryk w wojskowo-mobilizacyjnych planach Rządu RP Na Uchodźstwie (1939–1945)*, Warszawa 1978.

<sup>5</sup> H. Piątkowski, *Bitwa o Monte Cassino*, Rzym 1945.

publikacjach, tj. w pierwszej części monografii Stanisława Biegańskiego<sup>6</sup> i monografii pod kierunkiem płk. dra Mieczysława Młotka<sup>7</sup>. Powojenne dzieje 3. DSK obszernie przedstawia Władysław Maciejczak w dalszej części opracowania historii dywizji, już po śmierci M. Młotka<sup>8</sup>. Wiele uwagi działalności generała Bronisława Ducha poświęcił Mieczysław Kuczyński w swoim opracowaniu *Szkoła Karpacka 1943–1948*<sup>9</sup>. Najwięcej artykułów prasowych o generale Bronisławie Duchu ukazało się po jego śmierci w październiku 1980 r. O życiu generała pisali m.in. Ryszard Terlecki<sup>10</sup> i Zbigniew Mierzwiński<sup>11</sup>. Ukazało się również wiele artykułów w „Gońcu Karpackim”, „Ułanie Karpackim” i innych pismach na uchodźstwie. Z krajowych opracowań przedstawiających udział płk. dypl. Bronisława Ducha w kampanii wrześniowej 1939 r. wymienić możemy Ludwika Głowackiego *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*<sup>12</sup>. Dzieje Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (dalej PSZ) znalazły swoje miejsce także w historiografii krajowej po 1956 r. Na łamach „Wojskowego Przeglądu Historycznego” w 1958 r. ukazał się obszerny artykuł Wincentego Iwanowskiego przedstawiający przebieg bitwy pod Monte Cassino<sup>13</sup>. Franciszek Skibiński, uczestnik i wybitny znawca walk PSZ na Zachodzie, opisał syntetycznie dzieje PSZ<sup>14</sup>. Witold Biegański opublikował wiele prac o PSZ, w tym informator o PSZ, historię 2. Korpusu, opracowania bitew o Ankonę i Bolonię. Był też redaktorem i współautorem monografii PSZ na Zachodzie, napisanej przez historyków z Wojskowego Instytutu Historycznego<sup>15</sup>. Zbigniew Wawer, autor monografii 1. Korpusu Polskiego w Wielkiej Brytanii, przedstawił dzieje Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR i 2. Korpusu. Publikacje te

<sup>6</sup> S. Biegański, *Działania 2 Korpusu we Włoszech*, Londyn 1963.

<sup>7</sup> *Trzecia Dywizja Strzelców Karpackich 1942–1947*, tom I, red. M. Młotek, Londyn 1978.

<sup>8</sup> *Trzecia Dywizja Strzelców Karpackich 1942–1987*, tom II, red. W. Maciejczak, Londyn 1991.

<sup>9</sup> M. Kuczyński, *Szkoła Karpacka 1943–1948*, Londyn 1992.

<sup>10</sup> R. Terlecki, *Generał Duch*, „Tygodnik Powszechny” 1987, nr 5.

<sup>11</sup> Z. Mierzwiński, *Generałowie II Rzeczypospolitej, Generał Bronisław Duch*, „Tygodnik Polski” nr 88/21.

<sup>12</sup> L. Głowacki, *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, Lublin 1976.

<sup>13</sup> W. Iwanowski, *Bitwa o Monte Cassino*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1958, nr 3, 4; tegoż, *Rozważania na tle bitwy o Monte Cassino. Historia a literatura i publicystyka – dezyderaty i rzeczywistość*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1967, nr 1.

<sup>14</sup> F. Skibiński, *Polacy w dwóch wielkich bitwach na Zachodzie w 1944 r. Monte Cassino – Falaise*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1974, nr 3; *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie w czasie drugiej wojny światowej*, Warszawa 1968; *Monte Cassino*, [w:] *Dowodzenie jednostkami polskimi na Zachodzie (wybrane przykłady)*, Warszawa 1973.

<sup>15</sup> *Ankona*, Warszawa 1986; *Bolonia 1945*, Warszawa 1986; *Regularne jednostki Wojska Polskiego na Zachodzie. Formowanie, działania bojowe, organizacja, metryki dywizji i brygad*, Warszawa 1973; *Walki formacji polskich na Zachodzie 1939–1945*, red. W. Biegański, Warszawa 1981, także popularna praca: *Polacy w walkach o Zachodnią Europę*, Warszawa 1970.

oparte zostały na dokumentacji archiwalnej z IPMS w Londynie<sup>16</sup>. Wśród innych autorów wymienić należy Henryka Stańczyka zajmującego się dziejami Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich i 3. DSK, powstaniem i organizacją 2. Korpusu Polskiego oraz rolą oddziałów rozpoznawczych<sup>17</sup>, a także Józefa Smolińskiego badacza dziejów PSZ<sup>18</sup>. Niniejsza praca jest poprawioną i poszerzoną wersją dysertacji doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Bogusława Polaka, któremu serdecznie dziękuję za pomoc w redagowaniu biografii. Dziękuję również recenzentom, profesorom Wiesławowi Janowi Wysockiemu, Zbigniewowi Pilarczykowi oraz Romualdowi Turkowskiemu za wnikliwe, krytyczne uwagi, które wpłynęły na obecny kształt pracy. Szczególnie dziękuję państwu Halinie i Zbigniewowi Duchom, bez których pomocy opracowanie pełnej biografii generała Bronisława Ducha nie byłoby możliwe.

---

<sup>16</sup> *Organizacja Polskich Sił Lądowych w Wielkiej Brytanii 1940–1945*, Warszawa 1992; *3 Dywizja Strzelców Karpackich w kampanii włoskiej 1944–1945 (Umundurowanie i wyposażenie)*, Białystok 1994; *Monte Cassino 1944*, Warszawa 1994; *Znów w polskim mundurze. Armia Polska w ZSRR (sierpień 1941–marzec 1942)*, Warszawa 2001.

<sup>17</sup> *Wojsko Polskie na Środkowym Wschodzie*, [w:] *Alianci i państwa Osi w walkach o Tobruk*, red. T. Panecki, J. Zuziak, Warszawa 1992, s. 75–89; T. Krzystek, H. Stańczyk, *Tobruk 1941–1996*, Warszawa 1996; *Powstanie i organizacja 2. Korpusu Polskiego*, [w:] *2. Korpus Polski w Bitwie o Monte Cassino*, s. 7–27; *Działania polskich oddziałów rozpoznawczych w bitwie o Monte Cassino*, *op. cit.*, s. 186–195.

<sup>18</sup> J. Smoliński, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1945*, Warszawa 1997.